

A87/08 CO:2046733

10 maart 1987.

DE VAKBONDSSITUATIE IN HONGARIJE

Terwijl in de Sovjet-Unie onder impuls van GORBACHEV voorzichtig een begin wordt gemaakt met de openheid (glasnost) in de samenleving en de herstructurering (perestroika) van de economie, zijn de Hongaren reeds in een volgende fase beland, waarin ondanks de doorvoering van talrijke hervormingen, de resultaten achterblijven bij de verwachtingen.

Nog steeds is de strijd tussen voor- en tegenstanders van het Hongaarse experiment, waarmee sinds 1968 de economische liberalisering wordt bedoeld, niet beslist. De voorstanders wijten het uitblijven van succes vooral aan externe factoren, omdat het land nu eenmaal voor de helft van zijn inkomsten afhankelijk is van de export. Verder zijn zij van mening dat de hervormingen nog niet ver genoeg gaan en te zeer worden tegengewerkt door krachten die vinden dat met de hervormingen de grondslagen van de socialistische maatschappij zijn aangetast.

De Hongaarse vakbeweging speelt overeenkomstig haar voornaamste taakstelling, het mobiliseren van haar leden (ongeveer 90% van de arbeiders) voor het welslagen van de vijfjaren-plannen, een belangrijke rol in de Hongaarse economische politiek. Reden om eens nader in te gaan op de structuur en het functioneren van die vakbeweging, de mate waarin zij invloed kan uitoefenen op het economisch beleid van partij en regering en de positie van vakbondsvoorzitter Sandor GASPÁR.

Tot slot zal worden ingegaan op de recente ontwikkelingen binnen de Hongaarse schrijversbond, als voorbeeld hoe verkrampt de communistische partij in een toch als liberaal bekend staand land als Hongarije reageert op een uitdaging van het systeem.

DE VAKBONDSSITUATIE IN HONGARIJE

Relatie tussen vakbeweging en partij

De Hongaarse vakbeweging wordt reeds drie decennia gedomineerd door de nu bijna 70-jarige Sandor GASPAN. Eerst als secretaris-generaal en sedert 1983 als voorzitter van de Hongaarse Nationale Vakbondsraad (SZOT) heeft hij op effectieve wijze de aangesloten vakbonden en hun leden in dienst gesteld van de door de communistische partij uitgestippelde politieke en economische koers. Het bouwen aan een communistische maatschappij is het gemeenschappelijke doel van partij, staat en vakbeweging, aldus GASPAN, die van mening is dat elk conflict tussen vakbonden en autoriteiten schade zal toebrengen aan de belangen van de werkende klasse.

Vertegenwoordigers van de communistische partij spreken dikwijls van de historisch gegroeide nauwe band met de vakbeweging en wijzen erop dat de vakbeweging betrokken was bij de oprichting van hun partij. Talrijke van de huidige partijleiders hebben hun wortels in de vakbeweging en een substantieel gedeelte van de partijleden is ook vakbondslid. Tegelijkertijd is de rol van de partij-mensen in de vakbeweging essentieel, aangezien zij tot taak hebben de partijlijn daarbinnen te verdedigen en door te voeren.

De genoemde vakbondsleider Sandor GASPAN vormt de personificatie van de band tussen vakbeweging en partij. De SZOT-voorzitter heeft reeds sinds 1962 zitting in het Politburo, het machtigste orgaan binnen de Hongaarse communistische partij (HSAP).

De Hongaarse grondwet noemt de communistische partij de leidende kracht in de maatschappij. De vakbonden zijn dan ook niet onafhankelijk ten opzichte van de partij.

Letterlijk staat er in de wet op de vakbonden:

"De Hongaarse vakbonden zijn de massaorganisaties van de heersende werkende klasse en van de loon- of salaris-verdienende massa's (...). Onder de ideologische en politieke leiding van de Hongaarse Socialistische Arbeiders Partij (HSAP) en als verenigde, organisatorisch autonome organisaties, verrichten zij hun activiteiten op basis van hun reglementen en resoluties, genomen door hun bestuurlijke lichamen. Zij dragen de politiek van de partij uit en dragen zorg voor de uitwerking en de toepassing ervan."

Tegenover een onderzoekscommissie van de Internationale Arbeids Organisatie (ILO), die in 1984 de vakbondssituatie en de industriële relaties in Hongarije bestudeerde*, trachtten GASPAN en zijn mede(vakbonds)bestuurders duidelijk te maken dat dit niet betekent dat er sprake is van een identieke benadering van concrete problemen bij partij, staat en vakbeweging. In dit verband legden zij veel nadruk op de "autonomie" van de vakbeweging. Het onderscheid tussen de woorden "onafhankelijk" en "autonoom" speelt dan ook een sleutelrol in de Hongaarse politieke vocabulaire.

In tegenstelling tot voor 1956, toen de partij alle beslissingen nam, zet zij nu vooral de grote lijnen uit voor maatschappelijke ontwikkelingen, waarop tot op zekere hoogte invloed vanuit de vakbeweging mogelijk is. Er wordt gestreefd naar een twee-richtingen mechanisme. Er is ruimte voor een zekere vorm van

---

*The trade union situation and industrial relations in Hungary.
Report of an ILO-mission, Geneve 1984

oppositie, maar deze "oppositie" mag in geen geval ontaarden in het uitdagen van het politieke systeem. Vakbonden moeten opkomen voor de belangen van hun leden (autonoom), maar tegelijk de algemene belangen van de socialistische maatschappij dienen (niet onafhankelijk). Deze tweeledige rol kan in de praktijk leiden tot spanningen. De partij heeft uiteindelijk altijd de beslissende stem.

Relatie tussen vakbeweging en regering

Ook met betrekking tot de relatie tussen vakbeweging en regering wordt voortdurend benadrukt dat ze onderling autonoom zijn, hoewel beiden identieke aspiraties zeggen te hebben.

In de praktijk komt het erop neer dat regering en nationale vakbondsraad (SZOT) elkaar twee keer per jaar ontmoeten om sociaal-economische problemen te bespreken. Daarnaast woont de hoogste vakbondsleider zittingen bij van de ministerraad als adviseur met veto-recht.

De verantwoordelijke ministers zijn gehouden bij het nemen van maatregelen op het terrein van arbeids- en leefomstandigheden de SZOT te raadplegen. Bij diepgaande meningsverschillen fungeert de Partij als arbiter.

De vakbeweging en de achterban

Het vakbondscongres van begin 1986 was een toonbeeld van glasnost-avant-la-lettre. Deelnemers oefenden met een tot dan ongekende openheid kritiek uit op het economische beleid van partij en regering en vakbondsbestuurders staken met een flinke dosis zelfkritiek de hand ook in eigen boezem. Vele sprekers benadrukten het grote belang van het contact met de achterban. Dit contact verloopt vanaf de (vakbonds)top via strak omliggende patronen naar de basis. De Hongaarse vakbondswetgeving definieert nauwgezet de relaties tussen de verschillende vakbondslichamen, relaties die volledig zijn gebaseerd op het principe van het democratisch centralisme. Geen wonder dat de vakbeweging gezien wordt als een prima leerschool voor de praktijk van het marxisme-leninisme.

Het staat in Hongarije in theorie iedereen vrij om lid te worden van een vakbond.* De hoge organisatiegraad in het land laat zich voor een niet onbelangrijk deel verklaren uit de talrijke sociale en culturele voordelen die het vakbondslidmaatschap met zich meebrengt (gratificaties, huisvesting, vakanties etc.). Op het gebied van sociale zekerheid, gezondheidszorg en veiligheid opereert de vakbeweging namelijk min of meer als een staatsorgaan door bijvoorbeeld het uitgeven van richtlijnen, het oprichten van speciale lichamen en het toepassen van sancties bij overtreding van veiligheidsvoorschriften. Daartegenover staat dat vakbondsleden ongeveer 1 procent van hun maandinkomen afdragen aan de bond. Over toelating beslist het kleinste vakbondslichaam, de basiseenheid. Dergelijke basiseenheden worden gevormd per onderneming/werkplaats, waarbij wordt vastgehouden aan de traditionele "een bedrijfstak, een vakbond"-benadering. Een basiseenheid wordt geleid door een vakbondscomitee met aan het hoofd de vakbondsvertegenwoordiger.

Vakbondsvertegenwoordigers worden doorgaans bij handopsteken gekozen. Op verzoek is echter ook een geheime stemming mogelijk. Tijdens verkiezingen op de verschillende vakbondsniveau's, die meestal om de vijf jaar worden

---

*Met uitzondering van arbeiders bij politie en leger, die zich niet mogen verenigen in een vakbond

gehouden, worden incidenteel ook niet-officieel aanbevolen en op speciale SZOT-scholen geschoolde kandidaten gekozen. Het meest komt dit voor op het laagste niveau en dikwijls hangt het wegstemmen van een officiële kandidaat dan samen met een afkeer tegen hem of haar op grond van concrete ervaringen in het verleden.

Uit de basiseenheden worden weer per bedrijfstak de districtsvakbondslichamen gevormd. De districten op hun beurt vormen op nationaal niveau industriële federaties. Hongarije telt in totaal 19 van deze vakbondsfederaties, zoals de metaalwerkers, de spoorwegwerkers etc.

De 19 federaties vormen samen een confederatie met twee lichamen: het Hongaarse vakbondcongres, dat een keer in de vijf jaar bijeenkomt, en de centrale vakbondsraad (SZOT). De SZOT, het hoogste orgaan tussen de congressen, telt 217 leden (met een presidium van 35 leden) en vergadert elk kwartaal. Een 9 man tellend secretariaat behartigt de lopende zaken.

Stakingen zijn geen onbekend fenomeen in Hongarije, maar zij breken altijd spontaan uit en genieten nooit de steun van vakorganisaties. De vakbeweging beschouwt stakingen namelijk als overbodig in een socialistisch land, waar de produktiemiddelen immers gemeenschapsbezit zijn. Tegenover de eerder genoemde ILO-delegatie noemden vakbondsvertegenwoordigers stakingen onnodig, maar soms onvermijdelijk in geval van falen van bepaalde managers. De managers, die aan het hoofd staan van een onderneming, hebben namelijk een welhaast absolute macht binnen het bedrijf, ondanks fraaie theorieën over arbeidersinspraak.

Het ILO-onderzoek heeft ook uitgewezen dat het opzetten van alternatieve vakorganisaties, die het streven naar een socialistische heilstaat niet expliciet onderschrijven, praktisch tot de onmogelijkheden behoren. Tegen deze achtergrond is het interessant de verwickelingen te bekijken binnen de Hongaarse schrijversbond (zie hieronder).

Nieuwe problemen voor de Hongaarse vakbeweging

In zijn toespraak tijdens het laatste congres van de Hongaarse vakbeweging, medio februari 1986, hield voorzitter Sandor GASPÁR zijn gehoor voor dat het socialisme volledige werkgelegenheid had bereikt en dat het handhaven van deze situatie een van de belangrijkste taken voor de vakbonden was. Nog geen jaar na de uitspraak van deze als kritikaster van de marktgerichte Hongaarse economische politiek bekend staande vakbondsvoorzitter, moet een andere vakbondsbestuurder, SZOT-secretaris Sandor NAGY, toegeven dat mogelijk 100.000 tot 150.000 banen geschrapt zullen moeten worden als gevolg van de herstructurering van de Hongaarse economie. NAGY ziet het nu als belangrijkste taak voor de vakbeweging te voorkomen dat het land te maken krijgt met het verschijnsel van langdurige werkloosheid. Het bovenstaande illustreert hoe ingrijpend de economische veranderingen zijn, waarmee de Hongaarse vakbeweging met name het afgelopen jaar te maken heeft gekregen.

Kende Hongarije tot voor kort officieel geen werkloosheid, nu staat het land aan de vooravond van een ingrijpende herstructurering in verschillende bedrijfstakken die de werkgelegenheid in gevaar brengt. Tienduizend staalarbeiders zullen bijvoorbeeld in de komende twee jaar hun baan verliezen, aldus staatssecretaris van Industrie Arpad VOEROES, die begin maart 1987 bekend maakte dat in deze sector de produktie- en energiekosten drastisch moeten worden verminderd en dat de fabrieken moeten worden gemoderniseerd, teneinde beter te kunnen concurreren op de wereldmarkt.

Deze en andere maatregelen, zoals ontslagen bij het staatstextielbedrijf Rabatext in januari van dit jaar, worden mogelijk gemaakt door een wet die sinds 1 januari van kracht is en die noodlijdende bedrijven in staat stelt hun poorten te sluiten of een reorganisatie door te voeren. Het is daarbij toegestaan personeel te ontslaan.

Dit alles dwingt de Hongaarse vakbeweging prioriteit te leggen bij het vinden van ander werk voor ontslagen werknemers om zo het schrikbeeld van langdurige werkloosheid buiten de Hongaarse deur te houden.

De positie van Sandor GASPAR

De in 1917 geboren Sandor GASPAR, die na een opleiding in Moskou aan de CPSU-partijhogeschool in de tweede helft van de jaren vijftig in snel tempo opklom naar de Hongaarse vakbondstop, wordt beschouwd als een van de meest reactionaire leden van het HSAP-politburo. Vanaf de introductie van het "Nieuwe Economisch Mechanisme" (aanduiding voor het hervormingsmodel) in de Hongaarse economie heeft hij zich steeds gekeerd tegen de marktgerichte economische politiek van de hervormingsgezinde functionarissen rondom partijleider Janos KADAR. Door een accumulatie van functies (o.a. ook lid van het parlement sinds 1947 en vice-voorzitter van de Presidentiele Raad sinds 1963) is GASPAR er in de loop der jaren in geslaagd om zowel in de Hongaarse vakbonden als daarbuiten een aanzienlijke machtspositie op te bouwen, die het hem in het verleden mogelijk maakte een aantal hervormingen van de "kadaristen" effectief tegen te werken.

Deze opstelling leek in 1983 te hebben geleid tot zijn politieke val. In december van dat jaar werd hij "op eigen verzoek" vervangen als secretaris-generaal van de Nationale Vakbonds Raad (SZOT). De communistische partij bedankte hem voor zijn bewezen diensten en creerde speciaal voor hem de zuiver representatieve functie van voorzitter van de SZOT. Tegen deze achtergrond was het niet meer dan logisch dat GASPAR juist door het hervormingsgezinde Politburolid Lajos MEHES werd afgelost als secretaris-generaal.

Deze mutaties op nationaal niveau betekenden evenwel niet dat de conservatieve vakbondsleider op het internationale vlak aan prestige moest inboeten. Met name bij gesprekken met delegaties van andere Oosteuropese vakbonden en met Westerse vakbondsvertegenwoordigers trad GASPAR steeds weer op de voorgrond. Dit werd niet alleen mogelijk gemaakt door de representatieve aard van zijn vakbondsvoorzitterschap, maar ook doordat hij na zijn aflossing als secretaris-generaal van de Nationale Vakbonds Raad, president is gebleven van de internationale communistische mantelorganisatie "World Federation of Trade Unions".

In maart 1985 maakte GASPAR een onverwachte comeback op het nationale niveau. Tijdens een zitting van het presidium van de SZOT in maart van dat jaar, werd bekend gemaakt dat Lajos MEHES "om gezondheidsredenen, met erkenning van zijn verdiensten en behoud van het lidmaatschap van de SZOT", was ontheven van zijn functies als secretaris-generaal en lid van het presidium. Tot zijn opvolger koos het presidium Tibor BARANYAI, voorheen hoofd van de Afdeling voor Partij- en Massaorganisaties van het CC/HSAP.

De mutatie in de vakbondstop kreeg nog meer relief met een aantal structurele wijzigingen in de leiding van de SZOT, die op voorstel van de plaatsvervangend secretaris-generaal Laszlo GAL werden doorgevoerd. Als gevolg hiervan berust het feitelijke leiderschap van de SZOT niet meer bij de secretaris-generaal maar bij de voorzitter, die het toezicht kreeg over de aangesloten vakbondsorganisaties en de SZOT zowel in Hongarije als in het buitenland

representeert. De secretaris-generaal zou voortaan fungeren als een algemeen plaatsvervanger van de voorzitter en houdt zich bezig met de dagelijkse werkzaamheden van de organen van de vakbondsraad. De functie van plaatsvervangend secretaris-generaal werd afgeschaft.

Sinds het vertrek van MEHES uit de vakbondsleiding en de nieuwe invulling van de topfuncties in de SZOT, zwaait GASPAR weer de scepter over de Nationale Vakbonds Raad, zonder dat hij daarvoor van functie hoefde te veranderen. De kritiek van GASPAR ten aanzien van de economische hervormingen is zich inmiddels met name op de sociale aspecten van het beleid gaan richten. De economische hervormingen op zich heeft GASPAR in verschillende recente toespraken onvermijdelijk en noodzakelijk genoemd om het hoofd te kunnen bieden aan de moordende concurrentie uit het buitenland.

Rumoer rondom Hongaarse schrijversvakbond

Tot welke problemen geheime verkiezingen op hoger vakbondsniveau kunnen leiden werd onlangs duidelijk op het congres van de 611 leden tellende Hongaarse schrijversbond, onderdeel van de Federatie van Artistieke Vakbonden.* Deze schrijversbond is sedert 1981 de enige organisatie in Hongarije waarin de leiding gekozen wordt via geheime stemming.

Op hun laatste congres, eind november 1986, kwamen de schrijvers stevig in aanvaring met HSAP-CC-secretaris voor propaganda, Janos BEREZ, die tijdens zijn toespraak in harde bewoordingen opriep tot gehoorzaamheid aan de partijlijn. Volgens hem moesten de schrijvers "rekening houden met de Hongaarse realiteit". Door veel aanwezigen werd dit ervaren als een ongewenste inmenging in hun organisatie en partijdruk op auteurs die kritisch staan tegenover partij en regering.

Het gevolg was dat een storm van kritiek losbarstte op het partij- en regeringsbeleid. Een van de voornaamste punten van kritiek op het KADAR-regime betrof het negeren van het lot van de bijna 2 miljoen etnische Hongaren in socialistische buurlanden, met name in Roemenie, waar zij blootstaan aan ernstige discriminatie. Ook was er veel kritiek op wat genoemd werd "het verval der natie"; door verlaging van de levensstandaard zouden steeds meer landgenoten vervallen tot alcoholisme, depressiviteit of zelfmoord.

Vervolgens werden bij de geheime verkiezing van het 71-leden tellend uitvoerend comité een aantal partijgetrouwe leden gewipt ten faveure van onder meer twee "verboden" schrijvers en een redacteur van een "verboden" tijdschrift. Deze coup leidde tot felle reacties bij partijfunctionarissen en verhitte discussie binnen de bond. CC-secretaris voor Cultuur, Lenard PAL, beschuldigde de schrijvers ervan een oppositiepartij te willen vormen, terwijl minister van Cultuur Bela KOPECZI de schrijvers voorhield dat het ter discussie stellen van de legitimiteit van de partij slechts de bougeois-democratie in de kaart zou spelen.

Uit protest tegen het "politiek avonturisme" van de bond stapten 27 partijgezinde leden op. Hoofdredacteur van het culturele weekblad Nieuwe Spiegel, Sandor FEKETE, verwoorde het ongenoegen onder deze groep. Volgens hem waren de criteria bij de verkiezingen louter politiek geweest. De leiding van de bond was volgens hem overgenomen door een groep "agressieve oppositionelen".

---

*een van de 19 bij de SZOT aangesloten federaties

Het heeft er enige tijd naar uitgezien dat de malcontenten zouden overgaan tot oprichting van een eigen vakbond. Istvan KIRALY, een van de uitgetreden leden, sprak openlijk over deze mogelijkheid, terwijl minister KOPECZI in het blad Nepszabadsag stelde dat de schrijversbond niet langer de officiële vertegenwoordiger van de literaire sector was.

Op 26 januari jl. kwamen de partijgetrouwe leden, inclusief de ongeveer 100 partijleden die hun lidmaatschap niet hebben opgezegd, bijeen ten burele van het CC om te spreken over de toekomst van de schrijversbond. Het voorstel om een nieuwe organisatie op te richten ondervond te weinig steun onder de aanwezige schrijvers. De Partij heeft het huidige bestuur echter wel het recht ontnomen van het zelfstandig onderhouden van buitenlandse contacten, inclusief het recht buitenlandse reizen van bondsleden te autoriseren.

Op 31 januari werd bekend dat de Hongaarse autoriteiten hadden ingestemd met de oprichting van een nieuwe vakbondsorganisatie "voor free-lancers en andere schrijvers, dichters en vertalers". Abusievelijk werd in enkele Westerse media verondersteld dat dit de oprichting betrof van een tegenhanger van de officiële schrijversbond. Deze laatste organisatie is strikt genomen namelijk geen vakbond maar een associatie van schrijvers. Het verlangen naar een echte vakbond bestond ook binnen de schrijversbond al veel langer, doch werd voorheen van hogerhand steeds afgewezen. De nieuwe organisatie staat onder voorzitterschap van Erzsebet GALGOCZI. Zij werd in november jl. ook herkozen in het uitvoerend comite van de schrijversbond. Onder de 110 leden bevinden zich zowel uitgetreden als "achtergebleven" leden van de schrijversbond.

Toch kan de plotselinge instemming van de autoriteiten met de oprichting van een vakbond tot doel hebben de druk op de weerspannige schrijvers te vergroten. Lidmaatschap van de vakbond geeft immers meer garanties voor hun materiele welvaart, maar brengt de schrijvers tegelijk weer meer in de greep van de partij.